

ROLUL PRIMEI REVISTE PEDAGOGICE ROMÂNEȘTI AMICUL ȘCOALEI DIN SIBIU, ÎN PROCESUL DE MODERNIZARE A ÎNVĂ- ȚĂMÂNTULUI CONFESIONAL ROMÂNESC ÎNTRE ANII 1860-1865 ^{1*}

Prof. univ. dr. habil. Paul BRUSANOWSKI

*Facultatea de Teologie „Sf. Ierarh Andrei Șaguna”, Sibiu
pbrusan@yahoo.de*

ABSTRACT: The role of the first romanian pedagogical magazine „Amicul Școalei” from Sibiu, in the modernization process of the romanian confessional education between 1860-1865.

This article deals with the role of the first pedagogical journal in the Romanian language, *Amicul Școlii* (The Friend of the School), which appeared in Sibiu between 1860 and 1865, at a time when the primary school system in the Austrian Empire (and thus also in Transylvania) was confessionally shaped and under the care of different denominations. The situation of the Romanian education system was particularly precarious because the Orthodox Church did not have the status of a recognized denomination until the 1848 revolution, so the existing Orthodox confessional schools in the Romanian villages received no support from the state authorities. The editors of the journal *Amicul Școlii* tried to increase the interest of the local and church authorities in the schools, and they succeeded in organizing the first teachers' conferences in the Orthodox Diocese of Transylvania.

Keywords: „Amicul Școalei”, Visarion Roman, Pavel Vasici, denominational education, Transylvania, Sibiu, pedagogical magazine.

La începutul anului 1860 a ieșit de sub lumina tiparului cea dintâi revistă pedagogică românească. A avut titlul sugestiv de *Amicul școalei*, iar subtitlul

1 * Articolul este o versiune completată a materialului „Situția învățământului primar confesional ortodox din Transilvania, dintre anii 1860-1865, reflectată în revista pedagogică «Amicul școalei» din Sibiu”, în *In memoriam. Mitropolitul Andrei Șaguna. 1873-2003*, Cluj-Napoca, 2003, pp. 236-257.

*Scriptură pedagogică pentru învățători și toți bărbații de școală, redigată de Visarion Roman.*² Hotărârea acestuia de a edita o astfel de revistă pedagogică a apărut încă din anul 1857, fiind consemnată în „Telegraful Român”, în articolul *O provocare prietenească către toți învățătorii școalelor noastre populare*, din luna martie 1857. După ce a fost obligat să părăsească postul de redactor al „Telegrafului Român”, Visarion Roman s-a decis să editeze noua revistă pedagogică pe cont propriu. Până la sfârșitul anului 1859 s-a preocupat de îndeplinirea formelor legale. A încheiat contractul cu tipografia S. Filtsch din Sibiu și și-a asigurat colaborarea lui Aron Densușianu (care timp de patru ani a îndeplinit funcția de secretar de redacție), Athanasie Marienescu, consilierul școlar guvernamental dr. Pavel Vasici, Gavril Munteanu ș.a.

În articolul program al revistei, numit *Întreprinderea noastră*, Visarion Roman arăta care era scopul urmărit:

„Tinerimea este acea temelie a națiunii, pe care are a sta edificiul cel tare al viitorului ei. Fiindcă calitatea fundamentului condiționează starea și soarta întregului edificiu, modul cel mai sigur de a contribui la pregătirea viitorului ferice pentru un popor este înaintarea bunei educațiuni și instrucțiuni a tinerimei sale, ca pe factorii principali ai vieții naționale. Omul este numai aceea, ce el se face prin educațiune, și instrucțiunea e pentru noi ceea ce lumina este pentru soare, este facla cea brillantă ce a luminat popoarele antice și moderne. Cu scopul de a folosi și eu cât de puțin națiunii mele, m-am rezolvat a aduce pe altarul patriei un mic denariu prin darea la lumină a acestei scripturioare menite de a contribui și ea ceva la înaintarea educațiunii și instrucțiunii tinerimei române (...) Trebuința de o asemenea scriere este așadară destul de simțită, mai vârtos dacă vom judeca că am rămas îndărătul altor popoare în calea culturii și că numai buna educațiune a tinerimei, numai școala este ceea ce ne poate aici ajuta (...) Fie dară ca această întreprindere, acum mică, să se încoroneze cu cel mai fericit rezultat, spre a putea lua cu timp o întindere și o dezvoltare cu tot mai mare; fie ca ea să devină o sală de conversiune a învățătorilor populari și a tuturor bărbaților de școală români, ca în modul acesta cu atât mai ușor să –și poată împlini misiunea sa de înaintare a școalelor și a culturii poporului român”³.

2 Revista este scanată și poate fi accesată pe site-ul Bibliotecii Central Universitare „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca: Amiculu Scolei - periodic in format electronic

3 Visarion Roman, „Întreprinderea noastră”, în *Amicul școalei*, an. I, 1860, pp. 1-4.

Și, într-adevăr, apariția acestei reviste a însemnat începutul unei epoci de mare însemnătate pentru propășirea culturală și socială a românilor ardeleni, dar în special pentru organizarea învățământului primar românesc. Nici o altă revistă pedagogică, din cele apărute până în anul 1880 (atât în Transilvania, cât și în teritoriile românești extracarpătice), nu a ajuns la șase ani de apariție neîntreruptă, așa cum a apărut „Amicul școlăii”, și nu a realizat o operă atât de complexă pentru ridicarea școlii și organizarea învățământului românesc. Revista a apărut în anul 1860 în patru broșuri trimestriale, apoi în anii 1861-1863 în fascicule săptămânale, în 1864 în fascicule bisăptămânale, iar în 1865 în fascicule bilunare, însumând 2126 pagini.

Prin publicarea de lecții model, întocmite după treptele psihologice, prin îndrumările metodice pentru predarea tuturor obiectelor de învățământ (a scrisului și a cititului, a gramaticii, aritmeticii, poeziei, istoriei, geografiei, științelor naturale, agronomiei etc.), revista „Amicul școlăii” a fost un adevărat manual de pedagogie teoretică și practică, suplinind lipsa manualelor școlare și a manualelor de metodică în limba română.⁴

Totodată, redactorul revistei a încercat să-i stimuleze pe toți intelectualii români ardeleni să se dedice problemelor școlare. A impulsionat autoritățile școlare bisericești și civile pentru ca să înființeze școli în toate comunele și să le organizeze din toate punctele de vedere. Tocmai de aceea, în paginile revistei a fost publicat un material documentar deosebit de bogat și variat, cuprinzând date exacte despre situația învățământului primar românesc din Ardeal (în special în seria de articole intitulate *Știri școlare*), semnalând, de nenumărate ori, deficiențele existente în modul de organizare școlară. Toate aceste date sunt foarte folositoare pentru întocmirea istoriei învățământului românesc ardelean din acea perioadă.

1. Situația școlară din ultimii ani ai deceniului absolutist

Încă din prima broșură a revistei, redactorul ei cuteza

„a provoca pe domnii consiliari de școală cu toată reverența și a-i ruga, ca în interesul progresului și al luminării națiunii noastre, să binevoiască a ne împărtăși date cuvioase țiitoare de treaba școlilor noastre.”⁵

4 Ioan N. Ciolan, Victor V. Grecu, *Visarion Roman, pedagog social. Studiu introductiv, texte alese, bibliografie*, București, 1971, pp. 47-53 și p. 139.

5 *** *Amicul școlăii* an. I, 1, 1860, p. 70.

Drept urmare, Pavel Vasici, instituit în funcția de consilier pentru toate școlile ortodoxe din Principatul Transilvaniei, a trimis redacției revistei două articole, intitulate *Despre starea de acum a școalelor noastre populare din Transilvania*⁶ și *Din raportul d-lui consilier c.r. de instrucțiune publică dr. Vasici pe anul 1860*⁷.

1.1. O statistică a învățământului confesional din Imperiul austriac, în special din Transilvania

Învățământul primar din Transilvania a fost organizat, în principiu, după modelul celui din provinciile germane ale Imperiului austriac.⁸ Potrivit acestuia, toți copiii între vârsta de 6-12 ani erau considerați de vârstă școlară, fiind obligați să frecventeze una din următoarele două tipuri de școli primare:

- *școli triviale (Trivialschulen)*, în care se predau doar trei materii, anume scrisul, cititul și cunoștințe de religie.⁹ Acestea ofereau copilului de la țară cunoștințe elementare, „de neapărată trebuință pentru tot omul, fără deosebire”, din acest motiv ele fiind numite și școli elementare mici¹⁰;
- *școli capitale (Hauptschulen)*, în care cunoștințele predate cuprindeau și informații generale de gramatică și aritmetică, precum și de geometrie elementară, istorie naturală, ba chiar și noțiuni de fizică, mecanică și desen.¹¹ Ele erau un fel de școli elementare mai înalte, de patru clase, în care băieții se pregăteau pentru gimnazii și școli reale, iar fetele pentru *institute de creștere mai înalte*.

6 P. Vasici, „Despre starea de acum a școalelor noastre populare din Transilvania”, în *Amicul școalei*, an. I, 2, 1860, pp. 141-166.

7 P. Vasici, „Din raportul Domnului Consilier c.r. de instrucțiunea publică Dr. Vasici pe anul 1860”, în *Amicul școalei*, an I, 1860, pp. 342-357.

8 Pavel Vasici, *Împărtășiri pedagogice*, în „Telegraful Român”, V, 1857, p. 53, punctul 14.

9 Eduard Albert Bielz, *Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens. Eine physikalisch-statistisch-topographische Beschreibung dieses Landes*, vol. I, Sibiu, 1857, reprint Böhlau Verlag, Köln-Weimar-Wien, 1996 (= „Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens”, vol. 19), p. 201.

10 Articolul *Scoalele populare austriece – starea lor de față*, în „Amicul Școlei”, I, 1861, p. 117.

11 Ed. A. Bielz, *Handbuch der Landeskunde*, p. 201.

În anul 1851, existau în Transilvania 2164 de școli primare (triviale și capitale), precum și câteva școli de repetiție (în anul 1849 erau consemnate doar trei astfel de școli duminicale). Șmpărțite pe confesiuni, situația se prezintă în felul următor:

	Sc. Ca- pitale	Scoli triviale	Scoli de fete	Total	Scoli ger- mane	Scoli magh.	Scoli român.	Mixte	Total
Catol.	18	266	2	286	19	249	-	18	286
Luterane	17	257	187	461	436	21	4	-	461
Reform.	7	551	5	563	-	563	-	-	563
Unitar.	3	112	1	116	-	116	-	-	116
Gr.-cat.	1	370	-	371	-	-	371	-	371
Ortod.	1	366	-	367	-	-	367	-	367
Total	47	1922	195	2164	455	949	742	18	2164

Prin urmare, exista câte o școală primară sau populară la 396 de unitarieni, la 431 de luterani, la 525 de reformați, la 760 de romano-catolici, la 1738 de ortodocși și la 1748 de uniți, sau la 423 de sași, la 571 de maghiari și la 1634 de români.¹²

În ceea ce privește frecvența copiilor la școală, aceasta se prezenta, în anul 1851, în felul următor: din cei 118.655 de copii de vârstă școlară, 80.718 frecventau școlile primare, ceea ce dădea un procentaj de 68%. Cea mai bună frecvență o înregistra învățământul confesional luteran, la care frecvența era de 98,8%. Urmau apoi școlile confesionale catolice (frecvență de 81,7%), reformate (77,1%), unitariene (75,6%), unite (65,2%). Școlile confesionale ortodoxe se aflau la sfârșitul listei, cu o frecvență de 52,1%, deci sub media transilvăneană (din cei 36.335 de copii de vârstă școlară, frecventau instituțiile de învățământ primar doar 18.930). Trebuie însă aici remarcat faptul că, pe ansamblul Imperiului austriac, situația învățământului confesional ortodox din Ardeal nu era chiar așa de rea, deoarece media frecvenței școlare din Transilvania era întrecută doar de câteva provincii germane (Austria Inferioară și Superioară, Salzburg, Tirol și Steiermark), precum și slave (Moravia, Boemia și Silezia) ale Imperiului, toate celelalte provincii oscilând între 13,6% (Dalmția) și 59,5% (Lombardia). Geogra-

12 Ed. Bielz, *Handbuch der Landeskunde*, p. 201.

ful și statisticianul Ed. A. Bielz atrăgea însă atenția că în următorii ani, până la tipărirea cărții sale, poziția Transilvaniei „s-a schimbat în favoarea acestei țări, mai ales datorită faptului că s-au întâmplat foarte multe în privința instrucțiunii credincioșilor ortodocși”.¹³

Într-adevăr, la sfârșitul deceniului absolutist, în Transilvania erau consemnate un număr de 2478 de școli triviale și capitale și 270 de școli de repetiție, această provincie situându-se pe locul al doilea pe ansamblul Imperiului austriac, cu un număr de 856 de locuitori la câte o școală primară. Cea mai bună situație școlară se înregistra în Tirol, unde reveneau la o școală primară 470 de locuitori. În provincia Salzburg acest număr era de 990, în Moravia de 1080, în Ungaria de 1085, în Boemia de 1271, în cele două provincii austriece era de 1334, respectiv de 1444, în Steiermark de 1441, în Voivodina și Banat de 1497, în Galiția de 2260, în Dalmația de 2504, în Croația și Slavonia de 3032, situația cea mai catastrofală înregistrându-se în Bucovina, unde exista o școală la 7190 (!) de locuitori.¹⁴

După cum remarca statisticianul Ed. A. Bielz, îmbunătățirea situației provinciei Transilvania s-a datorat, în mare măsură, evoluției pozitive în sistemul de învățământ confesional ortodox în anii de după 1851. În 1858, era consemnat un număr de 691 de școli confesionale ortodoxe în care învățau 33.229 de elevi. Tot în același an, din ordinul Guvernului din 29 ianuarie 1858 nr. 28.151/1857, a fost semnalată desfășurarea unei activități școlare ortodoxe în 675 de localități ale Transilvaniei.¹⁵ După doi ani, comisarul școlar Dr. Pavel Vasici înregistra 767 de școli populare românești ortodoxe în Ardeal.¹⁶ Însă numărul trebuie privit cu circumspecție, deoarece nu toate școlile consemnate de Vasici corespundeau cerințelor educative. În unele sate nu existau clădiri școlare, procesul de învățământ desfășurându-se în locuința privată a dascălului sau „în casele cele mai slabe, jumătate dărâmate”.¹⁷ Din acest motiv, în 1860 Andrei Șaguna estima numărul șco-

13 *Ibidem*, pp. 202-203.

14 Articolul „Scoalele populare austriece – starea lor de față”, în *„Amicul Scolii”*, I, 1861, pp. 119-120.

15 Conspectul general cuprinzând numele și pregătirea învățătorilor care activau în anul 1858 se află tipărit la Nicolae Albu, *Istoria școlilor rești din Transilvania între anii 1800-1867*, București, 1971, pp. 218-234.

16 Pavel Vasici, *Despre starea de acum a școalelor noastre populare din Transilvania*, în *„Amicul școalei”*, I, 1860, p. 160.

17 *Ibidem*.

lilor populare la „peste 600, între care sunt trei școli principale cu patru clase, la Brașov, Săcele și Rășinari, apoi mai sunt și școli triviale cu trei și două clase, precum la Veneția, Sighișoara șcl.”¹⁸

1.2. Raportul lui Pavel Vasici din anul 1857 cu privire la școlile românești din Ardeal

Pavel Vasici păublicase în mai multe numere din anul 1857 ale revistei „Telegraful Român” un raport despre situația școlilor confesionale românești din Ardeal, pe care la vizitase în anul 1856 și în care a sistematizat în șapte puncte scăderile de care sufereau școlile populare ortodoxe.¹⁹ Astfel, a prezentat cititorilor români o icoană fidelă a stării școlilor noastre din acel timp, precizând încă de la început:

„Ne vom lăsa de maniera a lăuda tot ce ne ese înainte, ci, ispitind lucrurile mai adânc, le vom arăta fără nici un vestmânt poleit, însă cu cuviincioasa cruțare. Scopul nostru este dară prin aceste *împărtășiri* a arăta starea scoalelor noastre așa cum precum este, cu toate defectele ei, a da povețe învățătorilor, precât se poate într-un articol jurnalistic, a desbata principul confesional, care nepriceput fiind de mulți, au dat însă la cele mai stângace păreri. Decă însă pe această cale nu vom sămăna tot flori, ci vom căuta să desrdăcinăm și polomida, ne rugăm să nu fim rău înțeleși. Boala ascunsă nu se poate vindeca căci pațientul tăgăduiește semnele ei. Defectele școalelor noastre nu se vor putea rădica, până nu le mărturisim în public.”²⁰

În continuare, Vasici a sistematizat în șapte puncte scăderile de care sufereau școlile populare ortodoxe:²¹

1. „Necapacitatea celor mai mulți învățători” care, „slab pregătiți pedagoghicește”, considerau că pentru a fi dascăl era suficient să știe să scrie și să citească. Unii dintre ei mai cunoșteau câteva cuvinte

18 Andrei Șaguna, *Istoria Bisericei Ortodoxe Răsăritene Universale*, vol. II, Sibiu, 1860, p. 214.

19 P. Vasici, „Împărtășiri pedagoghice”, în *Telegraful Român*, V, 1857, pp. 5-6. A se vedea și Paul Brusanowski, *Contribuții cu privire la situația învățământului primar românesc din Transilvania în deceniul absolutist*, în „Slujitor al Bisericii și al Neamului. Părintele Prof. Univ. Dr. Mircea Păcurariu, Membru corespondent al Academiei Române, la împlinirea vârstei de 70 ani”, Cluj Napoca, 2002, pp. 486-487.

20 P. Vasici, *Împărtășiri pedagoghice*, în „Telegraful Român”, V, 1857, p. 1.

21 *Ibidem*, pp. 5-6.

nemțești, pe care le predau elevilor, cerându-le acestora să le repete mereu. Vasici atrăgea atenția și asupra pericolului constituit de dreptul comunelor de a-i alege pe învățători. Pe de o parte, poporul era nepriceput și de aceea nu era în măsură să judece pregătirea candidaților. Pe de altă parte, în procesul de alegere interveneau și interese de grup, ba uneori și autoritatea protopopului, ceea ce avea ca urmare faptul că rar ajungeau în funcție cei cu adevărat pregătiți;

2. În problema „dotației” școlilor, Vasici arăta că în comunele complet ortodoxe, dascălii erau plătiți din „lada satului”, dar că în comunele mixte leafa se scotea din „lada Bisericii” sau de la părinții cu copii umblători la școală. Acest obicei avea ca urmare diferențe mari de salarizare, întâlnindu-se comune în care învățătorii primeau 200-300 fl, iar în altele abia 40-100 fl., ba chiar și între 10-16 fl. Astfel, în unele sate, dascălii erau plătiți „mai rău decât cel mai de pre urmă slujitor de sat, pentru că dumnealui judele nu e prietenul scoalei și o privește ca un lucru lateral”;²²
3. „Lipsa de cărți”. Așa cum fiecare meșteșugar trebuie să aibă uneltele sale și fiecare țăran plugul său, tot așa ar trebui ca și învățătorul să aibă cărți, dar „aceasta n-o știe nimeni, nici măcar învățăto-

22 Pentru a ne putea face o imagine asupra acestor sume, prezentăm în continuare cuantumul salariilor altor categorii sociale din diferite regiuni ale Transilvaniei. Astfel, de exemplu, la Sibiu, calfa unui lăcătuș primea pe săptămână 5 fl., a unui tâmplar între 1 fl., 30 cr. - 3 fl., 20 cr., iar a unui croitor între 3-5 fl săptămânal. Tot la Sibiu, calfa unui măcelar primea un salariu anual de 75-100 fl. La Făgăraș, calfa unui lăcătuș primea pe săptămână între 4 fl.-7 fl. și 30 cr., a unui croitor între 6-8 fl., a unui tăbăcar între 2-3 fl., a unui zidar de până la 3 fl. Calfa unui producător de rachiu primea la Făgăraș ca salariu pe jumătate de an o sumă cuprinsă între 112-185 fl., iar un plugar între 1-2 fl. pe zi (sume sunt în florini, valoare vieneză). Prețul unor produse agricole pe piața din Sibiu era în mai 1856 următorul: o *Metze* din Austria Inferioară (care cuprindea aproximativ 62 litre) de grâu de calitate superioară costa 4 fl. și 6 cr., o *Metze* de secară de calitate medie costa 2 fl. și 59 cr., iar de ovăz costa 1 fl. și 39 cr. O *măsură* (*Maß*) din Austria Inferioară (aproximativ 1,41 litre) de linte, mazăre și mei costa 10 cr. Aceeași măsură de fasole costa aproape 5 cr., iar de gris costa 16 cr. Tot în mai 1856, pe piața din Brașov, aceeași *măsură* de gris costa 34 cr., de făină albă (pentru prăjituri) 22 cr. și jumătate, iar de făină normală 15 cr. (sume sunt în florini, monedă convențională). (cf. *Tabellen zu dem Bericht der Handels- und Gewerbe-Kammer in Kronstadt an das hohe k.k. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten über den Zustand der Gewerbe, des Handels und der Verhältnisse des Kammerbezirks in den Jahren 1853-1856*, Brașov, 1856, tabelele 53, 38 și 39).

rii”. Mulți cred că „orice carte s-ar afla pe grinda tată-său trebuie să fie bună ca să învețe copilul din ea. Or, în tipografia diecezană se tipăresc cărți anume pentru școlari și ieftine, încât și cel mai sărac și le poate agonisi”. Vasici se plângea și de obiceiul multor dascăli de a scrie cu mâna literele pe niște foi și de a le da pe acestea copiilor;

4. „Necercetarea școalelor din partea parohilor și protopopilor”. Preoții nu se îngrijeau nici măcar de catehizare, cu atât mai puțin se străduiau să viziteze școala din sat. Alții mergeau numai *proforma*, ca să asculte de episcop. Însă acest fapt nu era motivat doar de comoditatea preoților, ci și de des întâlnitul nepotism: „De se întâmplă, cum nu este arare ori, ca învățătorul să fie feciorul parohului, atunci școala aceea nu are nici o controală locală”;
5. Necercetarea școlii de către copii. Sărăcia existentă prin sate avea ca urmare faptul că majoritatea copiilor de vârstă școlară nu frecventau cursurile, iarna datorită lipsei hanelor, iar vara datorită muncilor agricole, în special a pășunatului;
6. „Lipsa fondurilor școlare, din care să se poată înființa și susține școala și cumpăra cărți pentru copiii cu adevărat săraci”;
7. „Neregulata chiverniseală a bunurilor bisericești și comunale”

Pavel Vasici încerca să prezinte și soluții la aceste probleme. Pe lângă studiile necesare în institutul pedagogic, dascălii trebuiau să mai fie înzestrați și cu dragoste pentru copii și pentru misiunea lor didactică. În ceea ce privește dotația școlilor, Vasici cerea ca în comunele sărace

„să se facă repartiție pe creștini, fără deosebire că au ei copii la școală sau nu, pentru că toți copiii se privesc ai comunei bisericești și ea trebuie să îngrijească pentru buna creștere a lor (...) Să nu gândească vreo comună că va mai atârna de la voia ei a-și face școală sau ba, a plăti pre învățătoriu sau ba, a da copiii la aceea sau cealaltă școală, ca să schepe de povara școlii sale, căci școala va fi o îndatorire a fiecărei comune bisericești.”²³

De asemenea, Vasici propunea ca la sediile protopopești să fie organizate depozite de manuale școlare, astfel ca dascălii să nu mai fie tentați să-și piardă vremea deformând literele pe foi de hârtie. Atrăgea atenția asupra

23 P. Vasici, *Împărtășiri pedagogice*, p. 45.

necesității respectării de către clerici a *Ordinăciunii* episcopale din 10 august 1854, cerând ca lumea să nu se mai plângă de sărăcie, deoarece, într-o sărăcie și mai mare, „au înființat bătrânii noștri biserici, au întemeiat școli și au făcut lucruri de care noi ne mirăm. Să fie numai dragoste și evlavie între oameni și toate se pot face mai ușor decât ce ni s-ar părea”.

În privința alegerii învățătorilor, propunea ca, ori „ordinariatul” episcopesc să aleagă o persoană din trei candidați propuși de comună, ori „ordinariatul” să propună trei persoane calificate, din care comuna să aleagă una. Vasici se opunea contractelor dintre învățători și comune, căci „nimic nu înjosește statul învățătoresc mai tare, ca năimirea lor în aceasta sau aceea comună asemenea văcarilor și porcarilor”.²⁴ El cerea poporului, dar mai ales frunțașilor satelor, să-l respecte pe învățător, „drept aceea să nu-l privească pe învățător ca pe un năimit, venetic, care trebuie să-și îndeplinească punctele contractului căci așa s-au obligat”. Totodată, Vasici condamna pe dascălii care se conduceau după zicala *cum e plata, așa și lucrul*. Cel care „vorbește astfel, ar trebui de loc delăturat, căci el nu este învățătoriu, ci un năimit” care se răzbună pe copii nevinovați.

O deosebită atenție a acordat Vasici și numărului școlilor, arătând că

„este cu mult mai bine a se face o școală bună și a se dota un învățătoriu harnic de mai multe comune, decât câte un coteț cu un dascăl ticălos în toată comuna, mai vârtos acolo unde comunele sunt zece și mici”.²⁵

În finalul propunerilor sale, Pavel Vasici atrăgea atenția generației sale că

„înalta stăpânire a pus tot ce este de lipsă pentru înaintarea învățături populare și acuma atârnă numai de la noi ca să propășim spre luminare și să putem da samă lui Dumnezeu și vecinicelor pagine ale Istoriei despre cele ce am făcut, căci deacă înaintașii noștri s-au desvinovățit cu apăsarea vremilor de atunci (...), nouă nu ne rămâne nici cea mai mică desviniuire (...) Deacă generația de acum blastămă apăsarea vremilor cu care au fost împedecată de la învățătură, urmașii noștri ne vor blăstăma pe noi că nu am grijit pentru luminarea lor...”²⁶

24 *Ibidem*, p. 49.

25 *Ibidem*, p. 53.

26 *Ibidem*, p. 54.

1.3. Reacția autorităților de stat la raportul lui Pavel Vasici

Înalta Locotenență a Principatului Transilvaniei²⁷ s-a sesizat în urma rapoartelor consilierului Vasici și a emis mai multe „ordinațiuni”, care au fost publicate și în revista „Amicul școlii”. Astfel, „ordinațiunea” cu nr. 11.553, din 13 octombrie 1857, statornicea încă odată principiul potrivit căruia clerul era responsabil de instrucțiunea și disciplina internă din școli, el fiind în același timp chemat „să ducă în îndeplinire prescisele legale în privința școalelor”, dar mai ales să inspecteze școala săptămânal (preotul) și anual (protopopul). În același timp, îngrijirea pentru problemele materiale se afla în responsabilitatea organelor administrației locale, astfel că pretorul era însărcinat

„să lucreze cu tot adinsul spre înaintarea stării școlare și să delatureze acea lipsă ce a provenit din neîngrijirea timpurilor trecuți, prin ridicarea școalelor și cultivarea poporului român.”²⁸

„Ordinațiunea” cu nr. 21.019, din 25 octombrie 1858, privea „dotarea școlilor”. Pe baza aceluiași principiu al conlucrării autorităților civile și bisericești, se atrăgea atenția parohilor și juzilor comunali să se intereseze de „promovarea culturii poporului”, iar pretorii erau însărcinați

„a lua în dezbatere cu toată seriozitatea și în coînțelegere cu organele bisericești mijlocirea unei dotațiuni stabile și a lucra contra indolenței comunelor, mai vârtos acolo unde treaba școlară e cu totul părăsită, și a ordona economia comunelor astfel ca din veniturile ei să se câștige mijloace pentru susținerea dărilor”²⁹

La 13 mai 1857, Înalta Locotenență a emis o „ordinațiune” în 12 paragrafe,

„pentru regularea învățământului în școalele populare iarna și vara, pentru datorința umblării la școală și pentru pedepsirea lenevirii de la școală”³⁰

27 La 12 mai 1851, împăratul Francisc Iosif a hotărât ca Transilvania să fie condusă de o Înaltă Locotenență (*Hohe Statthalterei*), în frunte cu un guvernator civil și militar (*Statthalter*, numit după 1856 *Gouverneur*). Însă noua administrația a intrat în vigoare abia în anul 1854, când Înalta Locotenență a înlocuit vechiului Guberniu provincial (cf. Rolf Kutschera, *Landtag und Gubernium in Siebenbürgen. 1688-1869*, = „Studia Transylvanica”, vol. 11, Böhlau Verlag, 1985, pp. 188-189).

28 „Ordinațiuni”, în *Amicul școlii* an. I, 1, 1860, pp. 75-78.

29 *Ibidem*, p. 79

30 *Ibidem*, p. 75

Aproape un an mai târziu, la 7 martie 1858, Locotenența a emis o *Publicațiune*, cuprinzând dispoziții privitoare la modalitatea pedepselor care trebuiau să se aplice celor care nu frecventau școala: dascălul trebuia să predea parohului lista elevilor care lipseau nemotivat de la școală, iar parohul era dator să-i cheme pe părinți și, prin dezbateri verbală, să anunțe pedeapsa hotărâtă, care consta în plata unei amenzi. În cazul refuzului părinților de a plăti această sumă, preotul era dator să înștiințeze „oficiul de pretură”³¹

Însă, în pofida acestor „ordinațiuni” guvernamentale, situația școlară nu cunoștea o îmbunătățire remarcabilă („nu pre cât s-ar putea aștepta și ar fi de dorit”), fapt semnalat și de consilierul Pavel Vasici în articolele menționate mai sus. Iată, de exemplu, ce scria Vasici despre școlile din scaunul Cincu:

„starea materială a școalelor din acest district e cu totul cazută; casele de școală sau lipsesc cu totul, sau nu corespund scopului; învățătorii nu au lefi fixate, deaceia ei aici nu pot a corespunde deplin chempriilor lor (...). Cercetarea școalelor e în toată privința neglijată, râvna peste tot e puțină, inspecțiunea deîndestulătoare, cercetarea bisericii slabă, neregulată. De progresul pedagogico-didactic sub astfel de împrejurări nu poate fi nici vorba.”

Situația era asemănătoare și în celelalte teritorii din Ardeal, cu excepția însă a zonei Branului, unde, datorită activității neobosite a protopopului Ioan Meșianu, „avurăm bucuria a ținea în luna lui iunie examenele publice cu un rezultat mai mult decât se poate aștepta într-un timp atât de scurt”³².

Vina principală pentru situația deplorabilă a școlilor o constituia, potrivit lui Vasici, necunoștința deplină a principiului confesional care prevedea conlucrarea dintre autoritățile politice și bisericești, dar și „nepriceperea, indolența, ba și interesul în parte și niște tendințe mârșave”. Disputele dintre autoritățile politice și cele bisericești din sate erau de înțeles acolo unde judele era de altă etnie și de altă credință decât preotul ortodox, dar cu totul de neînțeles în unele comune românești, în care, în loc să existe

31 Textul „Publicațiunii” a fost tipărit de Gh. Tulbure, *Mitropolitul Șaguna. Opera literară. Scrisori pastorale. Circulări școlare. Diverse*, Sibiu, 1938, pp. 309-310.

32 Articolul „Din raportul D-lui consiliariu c.r. de instrucțiunea publică – Dr. Vasiciu, pe anul 1860”, în *Amicul școalei*, I, 1860, pp. 342-345).

unitate de vedere, apăreau certuri. Nici chiar în acele sate în care românii ortodocși erau în minoritate nu se întreprindea nimic pentru evitarea certurilor dintre diferitele fracțiuni apărute în sânul comunității, fracțiuni care se sabotau reciproc,

„numai ca să se răzbune asupra vreunei persoane cu simțuri mai nobile decât ei, sau ca să-și sprijinească interesele lor în parte. Și aici zace răul cel mai mare, care roade la propășirea școalelor noastre, la luminarea și cultivarea poporului nostru și care împiedică mult activitatea mea ca inspector de școale c.r. și, drept a vorbi, mă face de multe ori să despez de viitorul românului”³³

Situația precară a învățământului primar confesional ortodox era recunoscută și de autoritățile guvernamentale care, într-o notă trimisă Ordinariatului ortodox, considerau că vina pentru această stare de fapt o dețineau organele bisericești, deoarece multe prefecturi și preturi „nu au fost pofrite la această lucrare (propășirea școlară - n.a.) din partea concernintelor organe de școală bisericească”. Din această cauză, conducerea politică a Transilvaniei cerea Ordinariatului ortodox să-i invite pe inspectorii de școală districtuali să respecte ordinațiunea din 13 octombrie 1857. Ordinariatul mai era anunțat că preturile au primit ordin să acorde tot sprijinul protopopilor în proiectele acestora vizând îmbunătățirea sistemului școlar, dar și să țină consultări cu reprezentanții comunelor și cu parohii locale „despre mijloacele ce se cer la ridicarea și susținerea trebuincioaselor școale”, concluziile acestor consultări urmând să fie trecute în protocoale speciale și trimise la organele superioare ale prefecturilor. Înalta Locotenență atrăgea atenția că protopopii nu inspectau în măsura cuvenită școlile din tracturile lor. Ordinațiunea cuprindea lista „acelor învățători care s-au aflat cu totul leneși în direcția sa”, cerând în final ca

„în interesul unei dezvoltări prosperitoare a ființei școalelor gr.-orientale, cât se poate, să nu se aplice fii de preoți ca învățători în unul și același loc unde tații lor funcționează ca parohi, pentru că atunci nu se poate aștepta de la parohi trebuincioasa priveghere nepreocupată a școalelor și învățătorii, rămânând de sine însuși, ușor se lenevesc în datorițele sale.”³⁴

33 Articolul „Despre starea de acum a școalelor noastre populare din Transilvania” în *Amicul școlii*, I, 1860, p. 146).

34 Nota este publicată în *Amicul școalei*, nr. 4, din 28 ianuarie 1861, pp. 29-30.

2. Evoluția învățământului primar în anii 1861-1863

Patenta imperială din 20 octombrie 1860, iar apoi cea din 26 februarie 1861, au pus capăt deceniului absolutist. Se inaugura astfel epoca liberalismului habsburgic, în care întregul imperiu urma să fie guvernat pe baze constituționale. Pe lângă Senatul imperial cu sediul la Viena, alcătuit din 343 membri (85 din Ungaria și 26 din Transilvania), urmau să existe în fiecare provincie Diete separate (în Transilvania ea a fost convocată însă abia în anul 1863). Totodată, au fost reînființate în Transilvania și Ungaria vechile Gubernii, precum și Cancelariile aulice. Sediul Guberniului ardelean a fost instalat în decembrie 1860 la Cluj, însă Înalta Locotenență a mai funcționat la Sibiu până la 23 aprilie 1861, ceea ce a provocat o situație haotică în administrație. Totodată, s-a revenit la vechea împărțire administrativ-teritorială a Transilvaniei, în comitate, scaune și districte.³⁵

2.1. Speranțe și dezamăgiri

Publicarea Patentei imperiale din octombrie 1860 a fost primită peste tot de români cu mare bucurie. De epoca guvernării constituționale se legau mari speranțe nu doar pe plan politic, ci și pe plan social și îndeosebi cultural-școlar. Într-un articol care deschidea anul al doilea de apariție a revistei *Amicul școlii*, se spunea referitor la era absolutistă trecută și la speranțele de viitor:

„Apunând cu anul 1860 și periodul de zece ani ai absolutismului, auzirăm în zilele din urmă ale acestui an poate de numărate ori exclamațiunile constituțiune, reorganizare, egalitate (...), exclamațiuni tehnice, cu care se joacă domnii politici ai noștri (...). De a discuta acestea și de a le apăra e datoria Domnialor; a noastră de a le sprijini, de a le zidi o bază solidă”³⁶.

Autorul articolului încerca să dea o explicație situației atât de deplorabile a școlilor populare românești: lipsa funcționarilor politici de naționalitate română, care să fie interesați să conlucreze cu parohii și cu protopopii pentru dezvoltarea școlilor. Noua eră constituțională a permis însă într-o

35 Rolf Kutschera, „Landtag und Gubernium in Siebenbürgen. 1688-1869”, = *Studia Transylvanica*, vol. 11, Böhlau Verlag, 1985, pp. 190-192.

36 Articolul „Un cuvânt serios la începutul anului 1861”, în *Amicul Școlii*, II, nr. 1, din 7 ianuarie 1861, p. 3.

măsură mai mare românilor participarea la viața politică a principatului, astfel că autorul aceluiași articol îndemna:

„Da, ce au fost au trecut, și trecut să fie împreună cu anul 1860 toată nepăsarea, indolența și discordia ucigătoare dintre noi, căci **Românul n-a avut niciodată atâta lipsă de sine însuși ca astăzi!** Timpul suferinței se gătase în 1850, - timpul nepăsării, indolenței și discordiei, o mai repetăm, stingă-se zece ani mai târziu cu clipele cele din urmă ale anului 60, și cu anul 61 să pășim și noi împreună cu întreaga monarhie, pe pragul unei vieți nouă, unei vieți armonice, energioase, libere, unei vieți adevărat naționale și patriotice! La care Dumnezeu să ne ajute!”³⁷.

Iar într-un alt articol se spunea:

„Am ajuns cu ajutorul lui Dumnezeu să trăim într-o viață constituțională, și cum vom trage foloase din aceasta, dacă nu vom avea școale bine organizate și inspecționate de bărbați bravi, din sânul nostru, care să nu cruțe nici o osteneală a alerga în lung și lat prin țară, a se convinge de defectele ce ne apasă existența școalelor (...) a sfătui cu încredere și a înfrunta cu compătimire și cu durere de inimă, însă cu atât mai mare energie lenea și negrija?”³⁸.

Iar într-un alt articol, din vara anului 1861, se atrăgea atenția că

„națiunea noastră trăiește acum în stat constituțional, dorește și trebuie să înainteze după spiritul și geniul timpului, căci numai așa își poate garanta viitorul și existența sa națională.”³⁹

Însă realizările nu au fost pe măsura așteptărilor:

„E sfâșietor de inimă a mărturisi tristul adevăr că școala și peste tot învățământul de la reînceperea vieții constituționale la noi nu numai n-a înaintat, dară e în decadență foarte mare. Și totuși școala - viitorul ei de aur îl poate aștepta numai de la viața constituțională; așadar, nu aceasta, ci oamenii care nu vor a se folosi de dânsa după cerință sunt de vi”nă că școalele sunt în părăsire. Până acum așadar, nicăieri nici o îngrijire despre școală; ea, lucrul capital, este la noi cel din urmă de care ne interesăm.”⁴⁰

37 *Ibidem*, nr. 3 din 21 ianuarie 1861, p. 19.

38 G.M., „Despre consiliarii de instrucțiunea publică”, în același nr, p. 20.

39 Articolul „Trebi școlare”, în *Amicul Școalei*, nr. 25 din 24 iunie 1861, p. 201.

40 Articolul „O dovadă despre ceea ce pot face comitatele noastre în privința școalelor”, în *Amicul școalei* nr. 33 din 19 august 1861, p. 274.

Nici în vara anului 1863 situația nu se schimbase:

„De doi ani și jumătate, școalele noastre se află în totală neîngrijire. Absolutismul, să fim drepti, s-a îngrijit mai mult de școli, le-a înălțat și consolidat într-o câțva; constituționalismul n-a făcut până acum nimic pentru ele, ba el, în loc de-a le înălța, le-a surpat, în loc de-a le consolida, le-a dezmembrat și le-a chiar demoralizat, căci ele de-o parte au rămas într-o totală neîngrijire, de altă parte în arbitrul cel mai desfrânat. Din toate părțile plângeri, din toate părțile vaiete, din toate părțile injurii; promisiuni și vorbe din unele părți, dar fapte nimic... nimic, sau numai spoeli fără trai și fără preț.”⁴¹

2.2. Problema consilierilor școlari

Într-un fel, nici nu este de mirare că școlile au cunoscut în primii doi-trei ani de după inaugurarea epocii liberale o decădere. Pe de o parte, odată cu desființarea Înaltei Locotenente, au dispărut și consilierii guvernamentali de școală, Pavel Vasici fiind eliberat astfel din funcție. Inspectarea școlilor a rămas doar în sarcina protopopilor, ceea ce nu era însă suficient, după cum se arăta în articolul *Directorii r. sau consiliarii de școală*:

„condiționăm înflorirea școlilor de restaurarea consilierilor de școală (...). Vrea Înalțul regesc Guberniu și Înalta Cămară regească de Curte înaintarea românului în cultură? Negreșit că vrea și înființarea de asemenea a două directorate române, pentru că fără de ele este peste toată putința ca să înaintăm cu înflorirea școalelor și cu ele cu cultura poporului.”⁴²

Vasici a fost reinstituît consilier guvernamental pentru școlile ortodoxe abia la sfârșitul anului 1862, iar în martie 1863 a fost instituit în calitate de consilier pentru școlile unite Ioan Maior. Într-un articol intitulat *Consiliarii scolastici români* se preciza: „

„Mulți blastămă direpțiunea ce o luase sistemul absolutistic trecut pe câmpul învățământului. Aceștia sunt în drept, nu negăm, și suntem și noi de a ne exprima durerea și indignațiunea despre cele ce le văzușem cu ochii și le auzisem cu urechile. Dar când suntem în drept a face aceasta? După noi, atunci numai când această direpțiune o privim din punctul germanizării, sau, mai pe față, al deznaționalizării. Când s-a

41 Articolul „Dieta și școala” din *Amicul școalei*, nr. 24 din 15 iunie 1863, p. 186.

42 Din *Gazeta Transilvaniei*, „Directorii r. sau consiliarii de școală”, publicat în *Amicul școalei*, nr. 28 din 14 iulie 1862 p. 220).

aflat învățământul la românii austriaci într-o stare mai favorabilă decât sub sistema trecută absolutistică? Ei! Dar când au fost amenințate sentimentele și ideile naționale mai înfricoșat de cât sub această sistemă? (...) Sistema absolutistică căzu, cu ea căzură și consiliarii de școale, și mai doi ani școalele rămăseseră în bunăvoința unora, dar mai mult în capriciul sorții. Plângeri, vaiete, dezordine, haos în tot învățământul nostru. Școalele ridicate bune-rele sub absolutism, căzură, se părăsiră sub așa numitul constituționalism (...). Consiliarii de școală se restabilesc (...). Lacuna, ce poporul român a simțit-o greu în învățământul său, iată acum s-a suplinat, s-a astupat. Ceea ce a fost rău în trecut s-a șters, ceea ce a fost străin s-a delaturat, ceea ce singur ne-a lipsit, am căpătat, suntem în posesiunea a tot ce am dorit: învățământul, prosperitatea lui e depusă în mâinile noastre. Acum depinde de la noi ca să arătăm în viitor că plângerile noastre asupra stării mizerabile a învățământului popular din trecut au fost drepte, că nu noi, nu legile de învățământ, ci străinii și aplecarea sinistră sau neexecutarea lor au împiedicat învățământul de nu s-a putut dezvolta și prospera astfel precum cerea timpul, fericirea poporului și spiritul legilor emanate în favoarea învățământului. Aceste legi sunt și astăzi în vigoare, ca și sub absolutism, și executarea lor este pusă în mâinile noastre și nu mai mult în a străinilor. Avem oficiali naționali, avem acum cu toții consilieri scolastici naționali: să se execute dară legile în vigoare, și învățământul va prospera, poporul se va feri, se va lumina”⁴³.

2.3. Indiferența autorităților politice și bisericești față de școli

Dar nu doar lipsa consilierilor școlari a fost cauza regresului sistemului de învățământ în primii ani ai erei constituționale. Trebuie ținut cont și de faptul că în întreaga administrație publică domnea haosul. Apoi intelectualii români nu se interesau de școli:

„Starea școlilor pe aici e tristă, pentru că înțelegerii, ca să zic așa, și celor care poartă numele de ocârmuitorii poporului nici că le pasă de luminarea lui; eu nu știu dacă dâșii nu cumva au lipsă multă de luminare sau că-i cotorop alte interese meschine, căci pentru binele propriu nesocotesc și negleg binele comun – în scurt, nu vor să-și plinească chemarea.”⁴⁴

43 Articolul „Consiliarii scolastici români”, în *Amicul școalei*, nr. 9 din 2 mai 1863, pp. 65-66.

44 Articolul „Sciri scolastice” din *Amicul școalei* nr. 27 din 7 iulie 1862, p. 215

Este adevărat, ochii inteligenței românești din Ardeal erau ațintiți spre dezideratele politice, într-o măsură chiar mai mare decât era necesar:„

„Evenimentele politice ne-au abstras cu totul de la toate alte ocupațiuni și îngrijiri – azi toți facem politică; apoi cum stau celelalte lucruri, bine, rău, sus sau întoarse – tot atâta. De la colibă până la palat, de la opincă până la stibletă, politica se bate în capete, apoi când căutăm la celelalte lucruri tot atât de interesante pentru viață, și vedem că încep a se întoarce pe dos sau cu susul în jos, umblăm a ne plăti cu : așa e timpul, n-avem ce face și, dând din umeri, plutim mai încolo pe torențele politic (...). Dar apoi oare toți să facem numai politică și toate celelalte să le lăsăm în capriciul soartei? Și apoi dacă prin aceasta pătimesc alte interese sfinte ale națiunii, toți putem fi într-o formă escuzați? Eu categoric neg. Juriștii și toți alții, care s-au rezolvit a se sacrifica publicității, ocupă locul prim în teatrul politic, sau chiar ei au să fie actorii. Preotul are mai întâi să se îngrijească de altariu, de luminarea și morala poporului și numai după aceea să se mai abată puțin și pe alte cărări, firește tot necesare pentru viață și morală. Învățătorul și profesorul are mai întâi a-și împlini cu santietate datoria lui, apoi după aceea să facă politică, facă ce va vrea, numai scandal nu (...). Până când pe noi ne scutură și ne îmbată frigurile politice, alți factori principali ai vieții naționale decad și se ruinează, se desfibrează ca și corpul despărțit de suflet, ca totul ce e încredințat numai soartei (...). Pe cât văd cu ochii și pe cât m-am putut informa din diverse părți, școalele populare sunt în dezordine, în anarhie. Ele pe unele locuri joacă chiar numai după arbitriul protopopilor, pe altele numai după al preoților, și iarăși pe aiurea după al domnilor juzi cercuali, ba pe unele locuri dascălul e totum-fac, el leagă, el dezleagă, merge la școală numai ca de clacă și numai când îl mai ajunge dorul. Timpuri mai fericite ca acestea ba să mai vezi – toți suntem domni – facem care ce vrem și când vrem.”⁴⁵

În articolul *Directori r. sau consiliari de școală*, mai sus numit, redactorii revistei cereau ca, până la reinstituirea consilierilor școlari, „deregătorii români din comune și districte, dacă vor să fie în faptă respectați de naționaliști și bărbați devotați binelui public, să nu privească instituțiunea poporului, școalele, ca a cincea roată la carul ocupațiunilor sale”⁴⁶.

45 D. „Cum stăm și ce avem să facem?”, în *Amicul școalei*, nr. 27 din 7 iulie 1862, p. 215.
D. „Cum stăm și ce avem să facem?”, în *Amicul școalei*, nr. 29 din 22 iulie 1861, p. 241

46 Din *Gazeta Transilvaniei*, „Directori r. seu consiliari de școală” în *Amicul școalei*, nr. 28, 1862, p. 221

Totuși se pare că tocmai acest lucru se întâmpla, căci doar astfel își puteau explica redactorii revistei pedagogice pierderile suferite prin editarea revistei:

„Cu durere trebuie să mărturisim că, mai ales de când s-a restaurat deregătoria constituțională, n-am prea citit sciri despre înaintarea românilor în ridicarea școalelor populare (...). Redicarea de scoli populare, prin dregătorii cei noi constituționali, ar fi fost o probă vie de frățietate (...). De s-a făcut (ceva în privința școlilor populare – n.a.), cel puțin noi am dori, ca respectivii să facă publicului cunoscuți pașii puși în astă privință (...) pe calea organului nostru scolastic carele e *Amicul școalei*. Ideea fundării acestei foi (...) nu fu îmbrățișată de conaționali cu acea căldură, care am fi avut tot dreptul de a o pretinde de la o națiune cunoscătoare de pozițiunea și demnitatea sa. Cel puțin atâta știm, că redacțiunea acestei foi fu nevoită a ruga pe Arhieriei noștri și pe alți bărbați de influență ca, prin autoritatea, pozițiunea și îndemnarea lor, să contribuie la susținerea aceleia; că astfel se află în momentele respirațiunii celei din urmă, în momentele apunerii (...) Asemenea indiferențism trebuie să stoarcă lacrimi fierbinți din ochi și oftări adânci din inimile premergătorilor și prevăzătorilor națiunii, ba din inimile oricăror români care văd mai mult decât lungul nasului (...). O asemenea foaie a o îmbrățișa cu răceală, cu nepăsare, trebuie să o spunem cu durere, este un semn rău al timpului, e o daună ce o simțim și noi și o va simți și posteritatea, generațiunea tânără, care așteaptă ca cel puțin dânsa să aibă zile mai bune, mai senine și mai fericite decât părinții săi, care și-au mâncat în lacrimi fierbinți și pâinea cea de toate zilele.”⁴⁷

De indiferență erau acuzate atât autoritățile politice din sate și cercuri, cât și autoritățile bisericești. Totodată, acestea se acuzau reciproc:

„Întreabă preoțimea, de ce nu se îngrijește de școale dacă se ține așa de tare de ele, și-ți va răspunde că derăgătoriile civile nu-ți dau mână de ajutor, apoi ea singură nu poate. Așa este. Dar întreabă apoi deregătoriile civile și-ți vor răspunde că preoțimea nu-i lasă să se amestece în trebile școlare, fiindcă acelea ar fi numai competența preoțimii. Cui să crezi? Fără îndoială, toți vor fi de vină mai mult sau mai puțin, căci s-a băgat în oasele noastre *dulcele farniente*, o nepăsare turcească, o lene chinezească.”⁴⁸

47 J. V. Rusu, „Lipsa școalelor populare pentru român”, în *Amicul școalei*, nr. 49 din 9 decembrie 1861, p. 393-394.

48 Articolul „Dieta și școala”, în *Amicul școalei*, nr. 24 din 15 iunie 1863, p. 187.

Dar care erau învinuirile principale aduse autorităților politice și bisericești? Cele dintâi, în principal, nu se interesau ca dascălii să fie plătiți corespunzător:

„pe dascăli, care-și pricep misiunea lor și se nevoiesc a și-o împlini pe cât numai pot, îi auzi vătându-se că nu le mai umblă copiii la școală și că nu le mai stă nimeni în ajutor ca să-i facă să frecventeze cu sila, dacă nu vreau de voie bună. Mai încolo se plâng cu toții că nu-și pot scoate de loc biata lefișoară. Apoi dacă la aceste întrebări poporul, că de ce nu trimite copiii la școală și de ce nu plătește pe dascăli, te plătește cu răspunsul că copilul lui n-a învățat nimica de când umblă la școală.”⁴⁹

Desigur, în teritoriile săsești sau secuiești, autoritățile erau dezinteresate de școlile românești și de soarta învățătorilor:

„Dacă vom aștepta numai de la deregătorii politici, mai cu samă precum sunt și ai Mediașului toți de națiune străină, pe care nu-i doare capul de înaintarea noastră, apoi ne putem lua *Bună ziua* de la toate. Dacă se plânge un biet de învățător român la inspector că nu-și poate scoate leafa de la popor, necum să-l ajute, dar nici nu vrea să-l bage în seamă. Dacă bietul învățător își plânge necazul Magistratului în vreo suplică românească, i-o aruncă în drept, că nu a scris-o în limba lor ca s-o poată înțelege”⁵⁰

Dar situația nu era mult deosebită nici în zone curat românești. De exemplu Țara Făgărașului:

„Școalele noastre apun cu totul, copii cât se poate de puțini. Învățători vai de loc. Școli ici colea stau legănându-se în brațele somnului. Lefi, vai și amar! Sunt mulți învățători, care de la anabsolutism încoace n-au primit o para, de și aceste de abia se suie în unele comunități la 14-40 florini. Sermanul dascăl, își așterne prima instanță la jupanul jude comunal, care îl mai dă și dracului, căci alte spese comunale ar fi mai urgente! Bietul fuge la dl jude tractual, acesta-l mângâie cu rebdare și coconița de *mai așteptare* până se va mai regula fondul despoiat în multe locuri chiar de juzii sătești și ... Rabdă, așteaptă bietul până i se uscă gâtul, și dl jude tot nu s-a mai gândit. Când apoi îl presoară creditorii, fuge la inclitul oficiolat spre vindecare! De aici i se dă ordinațiunea în mână

49 D. „Cum stăm și ce avem să facem?” din *Amicul școalei* nr. 29 din 22 iulie 1861, p. 241.

50 Un învățător, „Sciri scolastice. Dintre Ternavi în ziua de San-Petru 1862”, în *Amicul școalei* nr. 27 din 7 iulie 1862, p. 215.

pentru mai marea lui asigurare – spre a o înmâna dlui jude tractual spre împlinire și raportare în timp de cinic zile! Acesta o mai face uitată *ad acta*! Vezi bine prelunga raportare, căci toate le va împlini – vine finea anului! Dl jude tractual mângâie pe bietul învățătoriu suplicante, să mai facă bine să aștepte până până după seceră, fiind acum timpul cel mai rău. Așa drăguțe de școale – voi inima omenirii (...), voi numai rău sunteți tratate! – Să nu ne mai plângem, vă rog, asupra străinilor! (...) Domnilor! Dvoastră așteptarăți numai câteva luni până vi s-au asignat lefile de la Înalțul Guberniu – și erați să răsturnați ceriul și pământul, - de vă grăia cutare că i se întârzie procesul, - ba mulțiu v-ați și retras sub stemet că nu mai puteți răbda! Apoi ce să mai așteptăm de la învățătoriu? Care și de altcum, mănâncă numai coaja de pe ouă, și Dvoastră și în timpul cel mai bun nu vă saturați nici cu ouăle!”⁵¹

Redactorii revistei *Amicul școlii* au prezentat și numeroase situații particulare, arătând marele rol pe care îl puteau avea autoritățile politice locale. Un exemplu în acest sens l-ar constitui satul Vinerea, din scaunul săsesc al Orăștiei. Satul era în întregime locuit de români, avea în *cassa alodială* economisită suma de 40.000 fl., iar un venit anual de 4000-6000 fl. valoare austriacă. În pofida acestui fapt, satul nu avea școală.

”Din partea Înalțului Guberniu s-au făcut toate presiunile spre înființarea unei clădiri de școală, încă centrală, s-a făcut planul, s-au proiectat cheltuielile la suma de 12.000 fl. monedă convențională. Înalțul Ministeriu l-a întărit încă înainte cu doi ani. Clădirea școlii totuși încă până în ziua de azi nu s-a început și nici nu e în prospect ca să înceapă în curând. La întrebarea de ce? Eu răspund: nu știu. Atâta am înțeles din izvor sigur: că judele comunal n-ar dezveli energie destulă și de aceea s-ar fi format o partidă mărișoară în comunitate, care și în scris s-ar fi plâns că școala proiectată le-ar veni prea cu mari spese, care nu s-ar potrivi cu puterile comunității, și că lor nici nu le trebuie astfel de școală, ci *să fie cum au mai fost*. Această jalbă ar fi mers până la Înalțul Ministeriu, la care Înalț-același nu i-a dat ascultare, ci ar fi ordinar, ca școala să se clădească după propunerea și planul făcut mai înainte întărit (...). Totuși la lucru a se apuca nici vorbă nu e, căci tot partida aceea a pornit pe altă cale pretext, adică pofteste să se clădească acum biserica, căci care o au, ar fi veche. Adevăr ca lumina soarelui a zis un poet de-ai noștri, când a enumerat între cele mai cardinale cauze ale stării noastre cea ticăloase

51 Atentionianu, „Sciri scolastice. De lângă Olt”, în *Amicul școlii* nr 28 din 14 iulie 1862, pp. 221-222.

pe *oarba neunirea!* O comunitate ca Vinerea, cu astfel de materiale, ce n-ar putea face în parte? Ei, dar neînțelegerea și neunirea în cugete sunt mari demoni.”⁵²

Neunirea și dezbinarea locuitorilor din Vinerea sunt exemplificate de autor și prin alte exemple. Cu câțiva ani mai înainte, când un incendiu a mistuit mai multe case ale patricienilor sași din Orăștie, vinerenii s-au grăbit să acorde un ajutor de 100 fl. din cassa alodială. Când mai apoi alte incendii au distrus case ale românilor din Sebeș, Lancrăm și Orăștie (în această din urmă localitate a ars și reședința protopopului ortodox),

„s-au făcut propunere din partea unor vinereni, că dacă s-au dat la compatrioți, să se dea și la alții, carii nu numai că sunt compatrioți, dară sunt și de un sânge și de o religiune cu vinerenii; această propunere a rămas însă fără rezultat, ba, din contră, se zice că ar fi făcut zgomot neplăcut (...). Când s-a conferit pe seama fondului Francisc Josefin, și pentru clădirea catedralei din Sibiu, numai cu mare nevoie s-a putut aplacida din cassa alodială a comunității vinerene pentru cel dintâi 20 fl. pentru cea din urmă 10 fl.”⁵³

Cazul satului Vinerea a revenit în paginile revistei, în nr. 48 din 2 decembrie 1861: „Astăzi, mulțumită lui Dumnezeu, lucrul are altă față mai îmbucurătoare, căci edificarea acestei școli s-a început și se continuă bărbătește”. Cauza acestui progres sta în faptul că, în urma reorganizarea administrativ-teritoriale a Ardealului, reînființatul scaun săsesc al Orăștiei a primit în frunte un jude regal de națiune română, anume Georgie de Domsia.

„Acesta, la cea dintâi prezentare a judeiului comunal din Vinerea, Inonu Mihă (capul partidei ce se opunea edificării), îi puse întrebarea: *cum stă cauza școalei?* Mihă răspunse: *zidirea ei nu se poate începe, pentru că oamenii vreau biserică.* La observațiunea judeiului regal *te-am întrebat de cauza școalei, nu-mi răspunde de biserică,* zise Mihă: *oamenii se împotrivesc cu fapta zidirei școlare - De ce-i lași? - N-ascultă de mine - Slab bireu ești, dacă nu poți porunci în sat ca să se împlinească concluzul comunei întărit și de Minister; te voi lepăda și voi pune pe altul de jude comunal.* Cum auzi Mihă (care herezise bireia de la tata-seu, și acesta de la mosiu seu, și așa mai încolo neîmetându-se până acum cineva a-l amenința într-un mod așa scurt) cuvintele acestea, amuți, schimbând fețe.”

52 Nicolae Herlia, „Sciri scolastice”, în *Amicul școalei*, nr. 6 din 11 februarie 1861, p. 44.

53 *Ibidem*.

La presiunile noului jude regal al scaunului Orăștie, au început lucrările de zidire a școlii. „Și să vezi minune! Că și Mihu s-a întors, s-a îndreptat, și chiar în faptă e un apărător înfocat al cauzei naționale, școlare și literare...”. Autorul articolului s-a interesat și de motivele reale pentru care lucrul a stagnat atâția ani: dezinteresul fostului jude al preturii în care se afla Vinerea înainte de 1860, sasul Gibel (devenit între timp primar la Sibiu). Văzând opoziția vinerenilor la ridicarea școalei, nu a făcut nimic pentru a-i obliga să respecte ordinul Ministerului, motivând că școala „nu-mai prin execuțiune militară s-ar putea zidi”, ceea ce n-ar fi prudent. Iar concluzia autorului este: „*De la cap se împ... peștele*. Dacă pretorul Gibelu, ca fost șef al acestui ținut și-ar fi îndeplinit datoria sa, apoi de bună samă și-ar fi îndeplinit-o și antistitiile comunale și edificiul s-ar fi gătat înainte de asta încă cu doi ani”⁵⁴

Asemănător era cazul (menționat în același articol) și în satul vecin Romoșel. Aici, judele comunal a cumpărat o casă, cu curte și grădină, în valoare de 2000 fl. din cassa alodială, „ca să se destine de școală comunală (...). Judele însă acum a sucit vorba, că el a făcut târg pentru sine, eară nu pentru școală. Pe cei bine semțitori îi doare, că prin nesinceritatea acestui jude comunal, astăzi Romolelul n-are umbră de școală”⁵⁵

Despre acest sat se scria la sfârșitul anului 1861: „Ne luăm voie cu ocaziunea aceasta a atrage atenția ... și la ticoloasa stare a școalei din Romoșielu, în care a devenit din vina iarăși a judeului comunal Pomfilie Mihailu, care prin tehnă a tras – tot sub scutul lui Gibelu – edificiul menit pentru școală în mâinile lui, cu curtea și grădina cea frumoasă cu tot”. Acest Pomfilie Mihail, care moștenise funcția de jude comunal de la strămoșii săi, „și în privința cauzei naționale e cu tot stricat, căci la alegerea cea mai proșpetă a deputaților pentru *Universitatea (săsească)*, nu se îngrozi – că de rușine nici vorbă nu e – a declarat că el votează pentru inspectorul lui, deși nu e român, ca mai marele, cu care mai sminti și alți trei votanți români”. Autorul acestui articol cerea așadar noului jude regal din Orăștie, să-l depună din funcție pe acest jude care „nu se sfiește, cu toate dojenile ce le-a auzit din mai multe părți, nu-i e frică de Dumnezeu, nu-i e rușine de oameni, a ține menita realitate (valoare – n.a.) pentru școala cu un preț de 800 fl., a cărei preț real e de trei ori mai mare, numai sub acel pretext figurat, că *cassa alodială* n-ar

54 George Roman, „Sciri scolastice”, în *Amicul școalei*, nr. 48 din 2 decembrie 1861, p. 388.

55 *Ibidem*, p. 389.

avea bani, deși comuna aceasta curat românească are cu puțin mai mic venit decât Vinerea”⁵⁶

Dar responsabile de școlile primare nu erau doar autoritățile politice, ci și cele bisericești. În articolul din 22 iulie 1861, se atrăgea atenția că:

„Susținerea și îngrijirea școalelor populare e repusă azi în mâna statului preoțesc. Statul civil e încurcat în alte chestiuni de viață; în apărarea drepturilor naționale”. Tocmai de aceea, întâistătării celor două Biserici românești erau rugați „să supravegheze cu ochi de Argus subalternii săi, și pe aceia care sau din lașitate, sau din patimă, sau din orice interese blastemate vreau a aduce în confusiune și decadență școalele populare, să-i tragă la dare-de-samă și să le răsplătească după cum merită atari fii nedemni și rătăciți.”⁵⁷

Cum își îndeplineau preoții și protopopii datoria lor, de directori, respectivi inspectori școlari? Paginile revistei „Amicul școalei” sunt pline de muștrări adresate clerului, pentru indiferența pe care o arăta cauzei școlare

În articolul *Sciri scolastice. Dintre Ternavi în ziua de San-Petru*, autorul, „un învățătoriu, cu simțuri naționale” era de părere că vina pentru starea dezolantă a școlilor din scaunul Mediașului

„cade pe umerii dlor inspectori districtuali, a preoților și a protopopilor. De oarece sunt sate care se vaeră că necum să vină d. protopop să asiste la examene, dar și pentru socotelile averii bisericilor abia iese la câte trei-patru ani odată. – Apoi asta va să zică păstori sufletești! Dacă nu le e frică și rușine de oameni, să se teamă de Dumnezeu!”⁵⁸

O mare problemă pentru dezvoltarea învățământului primar românesc din Ardeal îl constituiau desele neînțelegeri dintre dascăli și preoți. Imediat după schimbarea regimului, „PP. Protopopi și preoți începu să depună, după placerea d-loru, pe dascăli de prin posturi și a-i înlocui cu de aceia care le plac sfinților lor și joacă precum le flueră”⁵⁹. Desigur, uneori, preoții aveau dreptate să-i înlocuiască pe învățători, deoarece mulți „Sciu numai să bată lela pe uliți, prin cârciume, șezători și alte locuri necuvenite chemării lor”⁶⁰.

56 *Ibidem*, pp. 388-389.

57 D. „Cum stăm și ce avem de făcut?”, în *Amicul școalei*, nr. 29 din 22 iulie 1861, p. 242.

58 Un învățător, „Sciri scolastice. Dintre Ternavi în ziua de San-Petru”, nr. 27 din 7 iulie, 1862, p. 215.

59 D. „Cum stăm și ce avem de făcut?”, în *Amicul școalei*, nr. 29 din 22 iulie 1861 în, p. 241.

60 *Ibidem*

Din acest motiv, în presa vremii, și în special în revista „Amicul școlii”, a izbucnit o polemică destul de aprinsă cu privire la relația care trebuie să existe între dascăli și preoții din sate. Unii acuzau aproape în totalitate pe cei dintâi, pentru faptul că nu cereau sfatul preoților, că părăseau satele fără să anunțe. Într-un articol răspuns, consilierul de școli ortodoxe din guvernul ungar de la Budapesta, Constantin Ioanovici, arăta:

„Adeseori, chiar preotul, idealul dumatăle cel mai sublim, dezmenta pe poporani de a-și trimite copiii la școală, sau primesc chiar mită ca apoi să nu-i silească a merge la școală. Ce să zic de catehizare, ce are de a o împlini preotul, când aceea pe multe locuri e nulă, când preotul merge numai de dorul și ca de clacă, când de multe ori în loc de discurs moral, vorbește poate alte *bazonii* sau nu ce este de lipsă. Acum spune-mi, dle amic, ce consiliu poftesc d-ta să ceară docintele în afacerile sale școlare de la un preot care nu-și împlinește nici santele sale datorii ce le are față de biserică și morala creștină. Ce se poate interesa un atare preot de școală, când el nu se îngrijește de cele ale Bisericii, de pe al cărei altar trăiește? Ce să zicem, dle amic, de inspecțiunea școlară sub preoți, când ordinariatele prea puțin se îngrijesc de școale, când ele cu afacerile învățământului se ocupă numai când s-au urât de altele? Ce să zicem de protopopi, care nu cercetează școalele tractului său cu anii sau niciodată, care nu se îngrijesc să se execute cât de cât relele circulare ce le emit ordinariatele în cauza școlară. Ce să zicem de preot, care necum să mai țină catehizare, dar nu știe nici cum stă școala din comuna sa. Ce să zicem în urma urmelor de tristele experiențe ce se fac la ocuparea posturilor de învățători, când aceste posturi se ocupă prin intrigi și mituiri și se pierd astfel. Ar trebui un condiiu ager, pentru ca să descrie fatalitatea școlilor noastre populare din acest punct de vedere...”⁶¹

Învinuirile aduse de Ioanovici preoțimii românești din Ardeal și Ungaria erau cât se poate de adevărate, fapt recunoscut și de „dl. Amic”, căruia îi era adresat răspunsul. Acesta, într-un răspuns la răspuns, intitulat *De lângă calea ardelenilor, 1 Faur 1863*, arăta:

„Adevărat ai zis că cine e cauza cauzelor, că preoții noștri sunt așa de neștiuți și indiferenți către învățământ? La aceasta foarte bine răspunde și poporul cel simplu: *Nici acela n-a fost om, care te-a sfințit*. Știu eu bine cum se îngrijesc mastera superioritate ecleziastică de sufletul români-

61 *** „De lângă Oravița, 26 decembrie 1862”, în *Amicul școlii*, nr. 2 din 12 ianuarie 1863, p. 12.

lor, și pentru aceasta bine zice românul: *Nici acela n-a fost om, care te-a sfințit!*⁶²

3. Inaugurarea conferințelor învățătoarești (1863-1865)

Va fi având dreptate consilierul Ioanovici despre dezinteresul preoțimii față de școli. Dar drept aveau și cei care se plângeau de incapacitatea dascălilor de prin sate.

„Nu se poate nega, că unii, ba mulți învățători, de aceea nu înaintază, ba chiar scapătă în cultura lor și se cufundă într-un mecanism sec, pentru că ei nu examinează lucrările sale, nici iau seamă la alții cum lucră, cum proced și ce rezultat au ostenele lor, nice se nevoiesc ei înșiși, și apoi așa rămân fără experiență, fără un proviant necesariu pentru activitatea lor.”

Tocmai de aceea, redactorii revistei pedagogice „Amicul școalei” au cerut încă din primăvara anului 1862 inaugurarea de conferințe învățătoarești. Acestea erau privite ca

„adunări sau asociațiuni de învățători, care la anumite timpuri s-adună la un loc sub conducerea unui individ prevăzut cu calitățile atât practice, cât și teoretice necesare în sfera instrucțiunii, spre a se informa despre cunoștințele ce și le-a câștigat fiecare, despre părerile, observațiunile și experiențele relative la obiectele esențiale de învățământ în școlile populare”⁶³

Totodată,

„clerul atunci va fi nevoit a se ocupa serios cu școala, atât în pracsă, cât și în teorie, va fi nevoit să se deștepte din nepăsarea lui (...). Deci, când acest institut se va introduce (și se va introduce cât mai curând) și la învățătorimea noastră, clerul în general și cu specialitate protopopii vor avea destulă ocaziune a-și manifesta energia și tactul ce-l vor poseda în acest respect, atunci vor fi siliți, vrând-nevrând, a ne arăta cât s-au interesat până aci de școale nu numai în pracsă, dar și în teorie, iar defectele, lacunele observate vor di îndatorați a le înderepta și complini până numai pot.”⁶⁴

62 C. „De lângă calea ardelenilor, 1 Faur 1863”, în *Amicul școalei* nr. 6 din 9 februarie 1863, p. 44.

63 *** „Conferințele de învățători”, în *Amicul școalei*, nr. 9 din 2 martie 1862, p. 67.

64 *** „Conferințele de învățători”, în *Amicul școalei*, nr. 10 din 10 mai 1862, p. 77.

Conferințele învățătoarești au fost într-adevăr instituite în școlile ortodoxe în anul 1863, în urma unei circulare metropolitane din vara acelui an (publicate în „Amicul școlii”, nr. 26, în 29 iunie 1863, p. 202-205). În numerele următoare, redactorii revistei s-au preocupat destul de serios de modul în care au fost organizate aceste conferințe. Au fost publicate scurte note sau chiar lungi procese verbale despre conferințele din unele protopopiate (precum Mediaș – în nr. 35-36 din 31 august 1863, p. 275-276; Sibiu - în nr. 17, din 21 august 1864, p. 178, nr. 18 din 5 septembrie 1864, p. 185-189, nr. 19 din 19 septembrie 1864, p. 195-198, nr. 20 din 5 octombrie 1864, p. 214-216, ori Făgăraș, în nr. 19/1864, p. 201). Parcurgând aceste procese verbale, nu putem fi decât înmărmuriți văzând gradul redus de pregătire al celor mai mulți dascăli sătești. După cum se exprima un participant din Făgăraș,

„conferințele (învățătoarești – n.a.), după cum sunt ele introduse în instrucțiune, apar mai mult niște examinări publice, decât niște conferințe învățătoarești, după cum trebuie acestea înțelese. Toate conferințele constau din niște întrebări catehetice mai seci sau mai meduoase. Dar, trebuie să mărturisesc, că ele toate sunt de un interes real pentru învățători. Ele însă rămân indigestibile pentru cea mai mare parte din învățătorii noștri, pentru că rezolvarea lor cere cunoștințe metodice și sistematice, ceea ce le lipsește. Nouă ne lipsesc nu numai cărți metodice, dar și planuri de învățământ, adaptate spiritului timpului și cerințelor poporului. A presupune că învățătorii noștri să-și câștige cunoștințele metodice din cărți străine este un ce ingrât. Câți sunt în stare a pricepe opuri în limbi străine, și apoi chiar opuri metodice, succinte cum sunt ele? Aceasta o vor face numai câteva procente din 100 de inși. Unde rămân astfel ceilalți? Ce face mulțimea? De unde să-și câștige ea cunoștințele indispensabile pentru un învățător, care să-și poată apropia cu drept cuvânt acest nume? (...).

Ei! Și cu toate acestea, conferințele învățătoarești sunt indispensabile pentru *pânea cea de toate zilele* pentru prosperarea învățământului. Ele au bunul lor chiar și în aceste împrejurări nefavorabile. Cea mai palidă schimbare de idei între învățători este un ce foarte profitabil, este aurora luminei viitoare ce o așteptăm cu tot focul inimii. Noi însă vom fi condamnați la soarta de a planta arbori, a căror fructe vor să îndulcească viața strănepoților! Dar să fim! Este destulă mângâiere a pregusta în spirit, ceea ce strănepoții noștri vor gusta în faptă!”⁶⁵

65 Scrisoarea a fost trimisă redacției revistei *Amicul școlii* și publicată în nr. 19, 1864, pp. 201-202.

4. Raportul consilierului Vasici din anul 1865 și reacțiile autorităților civile și bisericești

La sfârșitul anului 1864, situația școlară nu era mult mai bună decât la începutul epocii constituționale:

„S-a vorbit acu de vreo câțiva ani încoace mult, foarte mult despre școli, în faptă însă aflăm că s-a făcut prea puțin și nici decât atât cât s-ar fi putut face (...) Aflăm ordinațiuni și dispuțiuni felurite în privința școlilor și din partea înaltului regim, dar ce folos, când acelea le vedem rămânând mai totdeauna neexecutate. E lucru foarte ciudat și greu de înțeles, căci când sosesc alte ordinațiuni înalte, de exemplu pentru scoaterea miliției și contribuțiunilor felurite, directe și indirecte, pentru facerea drumurilor, pentru plătirea paușalelor amplotiaților ș.a., toate se pot executa, numai executarea ordinațiunilor privitoare la școli e cea mai grea și chiar neinvincibilă (...) Vedem amplotiații statului de toate clasele, până la notar de sat plătiți onest și regulat, conform postului ce-l ocupă, singur numai învățătorii îi vedem plătiți mult mai slab, în multe locuri mai rău remunerați decât chiar păzitorii de vite, încât din cauza aceasta, învățătorii cei mai buni se aplică mereu la posturi de notari îndată ce au trecut de anii miliției... Și până când școalele populare mai stau în ticăloșia de astăzi, bietul popor va trebui să suspine adânc în întunericul ignoranței, căci națiunea încă nu poate fi mulțumită dacă vom și avea un număr bunel de tineri pe la cutare gimnazii și facultăți juridice, din care mâine-poimâine vom avea amplotiați... Numai singure școlile populare bine organizate ne pot ridica poporul pregătindu-i o soartă mai fericită, numai școlile populare pot aduce poporului la cunoștința de sine, spre a ști deosebi trebuințele sale cele adevărate de cele pârute, spre a-și cunoaște interesele sale și foloasele cele mari ale meseriilor, artelor și a industriei... Să vorbim însă numai drept, nu purtăm oare și noi vina la înapoierea și ticăloșia școlilor noastre? Ne-am silit oare a tămădui răul. Cam de vreo 3-4 ani încoace avurăm felurite adunări, intelighenția, bărbații noștri cei mai aleși se întâlniră și consultară nu odată asupra mai multor lucruri importante și folositoare, numai asupra cauzei școlare nicicând. Avurăm, precum știm, în anii trecuți: conferințele naționale, congres și adunări de asociațiuni în diferite rânduri, am vorbit și consultat despre multe bune, numai despre vreo organizare oareșcare mai bună a școlilor, despre vreo dotare oareșcare mai potrivită a învățătorilor nu s-a vorbit, nu s-a făcut nimica”⁶⁶

66 Articolul „O voce sinceră în interesul școlilor noastre populare”, în *Amicul școliei*, nr.

Situația aceasta dezastroasă a școlilor române a fost evidențiată și de rapoartele consilierului Vasici, ceea ce a determinat Guvernul să trimită o ordinațiune specială atât autorităților civile locale, cât și ordinariatului ortodox, obligându-le să reacționeze și să treacă la măsuri practice de îmbunătățire a sistemului școlar. Această ordinațiune (cu nr. 13727 din 16 noiembrie 1864) a fost publicată în revista „Amicul școalei”, an VI, p. 57, din care dăm un scurt fragment:

„Din raportul de inspecțiune al consilierului de școli greco-răsăritean Dr. Vasici, a văzut acest Guvern regesc cu mâhnire că starea școlilor populare greco-răsăritene, atât cea din afară, cât și cea din lăuntru, înfățișează icoana cea mai tristă: clădirile de școli sunt risipite, neglese, semănând mai mult unor ruine, decât unui institut de învățământ, multe din cele nouă edificate fără de a fi isprăvite de tot au început iarăși a se ruina; în cele mai multe comune, lipsesc cu totul. Grădinile de pomi, și acolo unde erau bine cultivate, sunt dezgrădite, lăsate pradă dobitoacelor, pentru că juzii comunali și inspectorii de școli locali mireni nu-și îndeplinesc îndatorirea ce o au față cu școala în privința ordinei din afară și a cerințelor materiale. Preoții locali și inspectorii districtuali, care au obligația cea mai strânsă a promova treaba școlară din toate puterile, se tânguiesc că poporul întâmpină orânduile lor cu indolență și prejudecăți înrădăcinate, a căror combatere este cu atât mai grea, cu cât ele nu ascultă de arma Evangheliei, ci numai de autoritățile civile; ei se tânguie mai departe că oficiile politice nu vreau să dea în direcția aceasta ajutorul potențios cu autoritatea sa oficioasă, din acea cauză, căci ei zic, cum că Biserica autonomă orice influență a lor asupra trebuirilor școlare o privește ca o lovitură în autonomia Bisericii”⁶⁷

Guvernul cerea autorităților locale să inspecteze satele și să dea tot sprijinul material autorităților bisericești, motivând că „regimul privește treaba școlilor populare ca o cauză comună a Statului și a Bisericii” și că „Guvernul regesc nutrește cea mai vie speranță ca școlile populare ale românilor vor deveni iarăși în ogașul cuviincios și cu încetul se vor înălța la acea treaptă, ca să corespundă pe deplin, și școlarii să ajungă în ele prescrisa țință legiuită”.

Ca urmare a acestei ordinațiuni guberniale, mitropolitul Andrei Șaguna a emis o pastorală, cerând tuturor protopopilor să trimită la Consis-

24 din 31 decembrie 1864, pp. 275-277.

67 „Amicul școalei”, an VI, p. 57.

toriu o situație statistică clară cu privire la situația reală a învățământului confesional. Rapoartele protopopilor au fost publicate în Tipografia arhidiecezană, în același an.

Redactorii revistei „Amicul școlii” au publicat și reacții ale autorităților civile locale, de exemplu o circulară a comitelui suprem din Hunedoara, românul maghiarizat B. Nopcsa, prin care cerea românilor să-și trimită copii la școală, iar preoțimea era îndemnată să privească cu responsabilitate obligațiile ce le reveneau în domeniul școlar⁶⁸.

Din păcate, anul 1865 a fost ultimul an de apariție al revistei. În nr. din 31 decembrie 1865, Visarion Roman se adresa publicului prin următoarele cuvinte:

„Subsemnatul, mulțumind onoratului public, pentru încrederea cu care ne-a onorat și pentru sprijinirea de care s-a bucurat în timpul scurt și pentru el foarte viforos al redigerii acestei foi, încunoștințează că, cu broșura prezentă, dânsul încetează a mai redige această foaie”.

Iar editorul Filtsch se adresa cititorilor cu cuvintele:

„După ce Dl. redactor și urzitor al acestei foi, din cauze întemeiate a încunoștințat încă înainte de un an pe această editură, că se va re-trage de la redigerea acestei foi, și după ce această editură de un timp lung încoace a rugat mai pe toți bărbații ei cunoscuți ca să ia careva asupra-și redigerea acestei scrieri și nu s-a aflat cu toate aceste nimeni care să primească această sarcină, se vede silită, pe lângă tot sprijinul de care se bucură, a întrerupe edarea *Amicului școlii* cu acea promisiune din parte-și, ca îndată se va afla vreun bărbat care să primească redigerea lui mai departe, nu va lipsi a reîncepe tipărirea foi.”⁶⁹

Deși a avut o apariție scurtă, de doar șase ani, revista *Amicul școalei* a adus posterității o icoană vie a stării învățământului românesc din Ardeal din timpul arhipăstoririi marelui mitropolit Andrei Șaguna. Din paginile acestei reviste se poate constata, că în timpul marelui ierarh, învățământul primar românesc din Ardeal s-a aflat la începuturile sale. Acum au fost făcuți primii pași în acest domeniu, conducătorii națiunii fiind nevoiți să se lupte atât cu numeroase prejudecăți populare, cât și cu sărăcia și cu incapacitatea de organizare a unui popor care abia ieșise din chingile feudalismului.

68 *Ibidem*, pp. 58-59.

69 *Ibidem*, p. 228.

Bibliografie:

A. Izvoare edite:

- * Colecția *Amicul școalei*, Sibiu, 1860-1865.
- * Colecția *Telegraful Român*, Sibiu, 1857-1858.

B. Literatură secundară:

- * ALBU, Nicolae. *Istoria școlilor românești din Transilvania între anii 1800-1867*, București, 1971, pp. 218-234.
- * ATENTIONIANU, „Sciri scolastice. De lângă Olt”, în *Amicul școalei* nr 28 din 14 iulie 1862, pp. 221-222.
- * BIELZ, Eduard Albert, *Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens. Eine physikalisch-statistisch-topographische Beschreibung dieses Landes*, vol. I, Sibiu, 1857, reprint Böhlau Verlag, Köln-Weimar-Wien, 1996 (= „Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens”, vol. 19), p. 201.
- * BRUSANOWSKI, Paul, „Contribuții cu privire la situația învățământului primar românesc din Transilvania în deceniul absolutist”, în *Slujitor al Bisericii și al Neamului. Părintele Prof. Univ. Dr. Mircea Păcurariu, Membru corespondent al Academiei Române, la împlinirea vârstei de 70 ani*, Cluj Napoca, 2002, pp. 486-487.
- * BRUSANOWSKI, Paul, *Învățământul confesional ortodox român din Transilvania între anii 1848-1918. Între exigențele statului centralist și principiile autonomiei bisericești*, ed. II, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2010.
- * CIOLAN, Ioan N.; GRECU, Victor V., *Visarion Roman, pedagog social. Studiu introductiv, texte alese, bibliografie*, București, 1971, pp. 47-53 și p. 139.
- * HERLIA, Nicolae, „Sciri scolastice”, în *Amicul școalei*, nr. 6 din 11 februarie 1861, p. 44.
- * KUTSCHERA, Rolf, *Landtag und Gubernium in Siebenbürgen. 1688-1869*, = „Studia Transylvanica”, vol. 11, Böhlau Verlag, 1985, pp. 188-189).
- * KUTSCHERA, Rolf, „Landtag und Gubernium in Siebenbürgen. 1688-1869”, = *Studia Transylvanica*, vol. 11, Böhlau Verlag, 1985, pp. 190-192.
- * ROMAN, George, „Sciri scolastice”, în *Amicul școalei*, nr. 48 din 2 decembrie 1861, p. 388.
- * ROMAN, Visarion, „Întreprinderea noastră”, în *Amicul școalei*, an. I, 1860, pp. 1-4.

- ✦ RUSU, J. V., „Lipsa școalelor poporale pentru român”, în *Amicul școalei*, nr. 49 din 9 decembrie 1861, pp. 393-394.
- ✦ ȘAGUNA, Andrei, *Istoria Bisericei Ortodoxe Răsăritene Universale*, vol. II, Sibiu, 1860.
- ✦ TULBURE, Gh., *Mitropolitul Șaguna. Opera literară. Scrisori pastorale. Circulări școlare. Diverse*, Sibiu, 1938, pp. 309-310.
- ✦ VASICI, Pavel, „Despre starea de acum a școalelor noastre populare din Transilvania”, în *Amicul școalei*, an. I, 2, 1860, pp. 141-166.
- ✦ VASICI, Pavel, „Din raportul Domnului Consilier c.r. de instrucțiunea publică Dr. Vasici pe anul 1860”, în *Amicul școalei*, an I, 1860, pp. 342-357.
- ✦ VASICI, Pavel, „Împărtășiri pedagoghice”, în *Telegraful Român*, V, 1857, pp. 1, 5-6.
- ✦ VASICI, Pavel, *Despre starea de acum a școalelor noastre populare din Transilvania*, în *Amicul școalei*, I, 1860, p. 160.
- ✦ VASICI, Pavel, „Împărtășiri pedagoghice”, în *Telegraful Român*, V, 1857, p. 53, punctul 14.